

Р.В. ЗАЯЦЬ, аспірант
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Організаційно-правові форми аграрних підприємств як інструмент управління власністю

Постановка проблеми. У ринковій економічній системі організаційно-правові форми господарювання визначають алгоритм створення й можливих подальших трансформацій підприємства. У свою чергу управління власністю (яка представлена об'єктами майна, ресурсів і прав щодо них) здійснюється в контексті обраної підприємцем форми господарювання. А від якості здійснюваного управління залежать дохідність та конкурентоспроможність підприємства. Очікування щодо змін конкурентного середовища під впливом підприємств різних організаційно-правових форм дає змогу сформувати ефективнішу структуру управління власністю підприємств, забезпечуючи таким чином їхній розвиток.

Відтак, систематизація й аналіз ринків, як і практики та показників ефективності ведення виробництва, має важливе значення для прогнозування можливих змін й оцінки їх впливу на подальший розвиток окремих підприємств різних організаційно-правових форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми змісту та впливу організаційно-правових форм підприємницької діяльності й структури їх власності (капіталу) вивчалися багатьма відомими західними науковцями. Зокрема, це стосується А. Алчіана [2, 14], Л. де Алессі [15], О. Вільямсона [5, 18], Г. Демсеца [2, 16], Е. Фуруботна [12], а також інших учених.

Вплив розвитку форм господарювання на стан і перспективи вітчизняного аграрного сектору економіки вивчали вітчизняні економісти-аграрники, зокрема В. Андрійчук [3], П. Гайдуцький [1], Ю. Лупенко, М. Малік [1, 8, 9, 11], В. Месель-Веселяк [1], О. Онищенко [4], П. Саблук [1, 4], О. Шпикуляк [8], В. Юрчишин [4], інші дослідники проблем розвитку підприємництва в аграрній сфері [6, 9, 11].

Разом із тим недостатньо вивченими залишаються взаємозв'язки форм господарювання, можливостей формування структури власності аграрних підприємств, підвищення продуктивності використання ними виробничих ресурсів, представлених об'єктами своєї та залученої власності.

Мета статті – висвітлення основних показників діяльності, які характеризують ефективність управління власністю сільськогосподарськими підприємствами одного з районів Вінницької області, аналіз ринкового середовища й характеристика його основних тенденцій.

Виклад основних результатів дослідження. Суттєвий вплив на підходи до управління аграрними підприємствами як цілісними майновими комплексами здійснюють вибір, вчасна трансформація та комбінування їхніх організаційно-правових форм. Кожна форма господарювання пов'язана з особливою комбінацією (структурою) об'єктів власності з відповідним розподілом повноважень і зобов'язань щодо їх використання. Тому відповідні механізми управління можуть мати як стимулювальний, так і обмежувальний вплив на реалізацію підп-

* Науковий керівник – М.Й. Малік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© Р.В. Заяць, 2016.

риємницьких ідей. Як результат, правова ідентифікація підприємства зумовлює можливість та ефективність використання управлінських рішень стосовно створення, розширення, поділу, реорганізації, інтеграції чи закриття підприємства.

Проведені нами дослідження діяльності аграрних підприємств Шаргородського району Вінницької області протягом 2010-2015 років доводять про низький рівень застосування зазначених механізмів. Це є наслідком непослідовності заходів аграрної реформи й обмежень, що досі діють у сфері інституційного забезпечення підприємниць-

кої діяльності, а також недостатнього рівня володіння власниками підприємств інструментами управління власністю. Обмеженість ринку підприємств, низька ліквідність нерухомого майна, відсутність ринкового обігу прав на землю та популяризації підприємництва обмежує ініціативу до створення нових суб'єктів господарювання. Про це показують проведені нами дослідження щодо поточної й очікуваної активності створення технологічно-майнових комплексів сільськогосподарських підприємств у Шаргородському районі (табл. 1).

1. Динаміка кількості діючих сільськогосподарських підприємств Шаргородського району Вінницької області у 2010-2015 роках

Форми підприємств	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/2010, +/-
Усього підприємств, од. У т. ч.:	133	139	139	141	140	139	+6
фермерські господарства	88	98	100	105	104	102	+14
господарські товариства	15	12	10	10	10	11	-4
приватні підприємства	28	26	26	25	26	26	-2
інші форми підприємств	1	2	3	1	-	-	-1
кооперативи	1	1	-	-	-	-	-1

Джерело: Дані Вінницького обласного управління Держстату України [10].

Згідно з нашими дослідженнями, економічний інтерес до створення майнових комплексів нових підприємств може відновитися у 2018 році, насамперед через зростання кількості фермерських господарств. При збереженні наявних тенденцій до кінця 2018 року не надто активне підприємницьке середовище району може забезпечити відновлення і деяке зростання конкуренції на рівні формування технологічно-майнових комплексів аграрних підприємств (+ 25 од., або 18% порівняно з 2015 роком) [13].

Це означає, що здійснення підприємницької діяльності у сільському господарстві досліджуваного району порівняно мало приваблює нових учасників. Діючі ж сільгоспвиробники тяжіють до унітарних форм організації бізнесу. Найприйнятнішою формою організації підприємницької діяльності для місцевих селян є фермерські господарства (ФГ).

Разом із тим вірогідність зменшення кількості ФГ через залучення до загальної тенденції закриття підприємства (переходу власників в іншу галузь чи непідприємницький статус ОСГ, СПД ФО тощо) є однією з

найвищих. За будь-яких умов фермерські господарства, як найбільша група сільськогосподарських підприємств, демонструють значиму зміну кількості по роках. З огляду на позитивну в цілому динаміку показників їх господарської діяльності це показує порівняно високу управлінську активність їхніх організаторів.

Господарські товариства залишаються впливовою формою аграрного підприємництва й організації майнових комплексів. Можливе незначне зростання їх кількості може стосуватися позитивних змін інституційних умов у частині ліквідності виробничої власності. У зв'язку з цим варто зауважити про відносно більшу прийнятність даної форми для зовнішніх дружніх і недружніх поглинань, що пояснюється менш витратними процедурами зміни власників.

Найбільш стійкою формою організації сільськогосподарського бізнесу залишаються приватні підприємства. Це підтверджує їхню найменшу схильність до змін структури власності [7]. Вона є доказом досить високого рівня індивідуалізму вітчизняних аграрних підприємців (частка даної форми у

загальній кількості аграрних підприємств коливається у межах 5-7%).

Виробничі кооперативи як форма здійснення підприємницької діяльності виявилися найменш стійкою формою спільної підприємницької діяльності селян. Як наслідок, прийнятнішою формою інтеграції зусиль малих самостійних товаровиробників уявляються сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи [9, с. 277-349].

Інші форми підприємств демонструють високу змінність кількості. Вона відображає найвищу мобільність зазначених підприємств у частині готовності до входу/виходу із галузі, а відтак – у застосуванні прийомів управління об'єктами власності, пов'язаними з кардинальною зміною їх належності та використання. Це підтверджує переважну належність даних підприємств інвесторам, зовнішнім до галузі (насамперед, агрохолдингам), яким притаманний високий рівень диверсифікації активів [6, с. 202-203].

2. Основні результати діяльності сільськогосподарських підприємств Шаргородського району у 2010-2015 роках

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість с.-г. підприємств, од.	37	35	33	32	32	32
Частка збиткових підприємств у загальній кількості, %	16,2	8,6	9,1	21,9	3,1	3,1
Виробнича собівартість, тис. грн	102 213	137 961	180 282	169 628	219 660	311 596
Повна собівартість, тис. грн	108 998	151 787	221 523	190 352	258 960	382 999
Частка виробничої собівартості у загальній, %	93,8	90,9	81,4	89,1	84,8	81,4
Чистий прибуток, тис. грн	31 286	50 146	28 983	19 716	125 156	169 498
Загальна рентабельність, %	28,7	33,0	13,1	10,4	48,3	44,3

Джерело: Дані Головного управління статистики у Вінницькій області; * - показники стосуються підприємств, що звітують за формою 50-сг [10].

Привертає увагу послідовне зменшення частки виробничої собівартості у сумі повної собівартості. На наш погляд, це показує зміну структури витрат у напрямі зростання видатків на управління підприємствами як технологічно-майновими комплексами (об'єктами й суб'єктами власності). Такі структурні зміни, разом зі сприятливою кон'юнктурою аграрних ринків, позитивно впливають на загальну рентабельність підприємств і зменшення кількості збиткових. Тобто капіталізація підприємств підтримується зростаючою часткою витрат на їхню організацію.

Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств доводить про застосування методу «проб і помилок» в управлінні власністю і є підтвердженням як низької готовності селян до ведення самостійної господарської діяльності, так і концентрації діючими підприємцями власності у різних організаційно-правових формах господарювання. В цілому вона відображає обмежений потенціал конкуренції підприємців в аграрному секторі економіки, що зумовлена як малою чисельністю носіїв підприємницької активності (діючих та потенційних), так і недосконалістю інституційних засад підприємництва [9, 11].

З іншого боку, застосування підприємцями інструментів управління власністю, націлених на концентрацію виробничих ресурсів, в існуючих соціально-економічних умовах підвищує показники економічної ефективності їх операційної діяльності (табл. 2).

Зростаюча конкуренція у частині концентрації виробництва зумовлена дохідністю використання ресурсів, представлених об'єктами залученої власності. Вона досягається завдяки забезпеченню їх високої продуктивності та за рахунок розвитку стратегій на ринках продукції, підтриманих розвитком власної виробничої бази й логістичної інфраструктури. Наведені у таблиці 2 показники прибутковості діяльності підприємств підтверджують, що їхня позитивна динаміка пов'язана зі зміною структури витрат, зокрема на об'єкти власності, залучені на ринках праці та земельних ресурсів (табл. 3).

3. Частка витрат на залучення чужої власності у собівартості продукції, вирощуваної підприємствами Шаргородського району в 2011-2015 роках

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Собівартість продукції рослинництва, тис. грн	162 951	188 215	205 318	239 397	344 086
Частка орендної плати за землю, %	7,02	9,8	9,2	10,3	11,8
Частка зарплати і відрхувань на соціальні заходи, %	9,4	10,6	11,1	10,5	8,2
Загальна частка витрат на чужу власність, %	16,4	20,4	20,2	20,8	20,0

Джерело: Розраховано на підставі даних органів державної статистики [10].

Дані таблиці 3 показують, що капіталізація вітчизняних аграрних підприємств супроводжується поступовим зниженням витрат на найману працю й зростанням частки витрат на оренду землі як об'єкта залученої власності та капітального засобу виробництва. В цілому витрати на залучену власність мають тенденцію до зростання, що є опосередкованим доказом накопичення підприєм-

ствами власного капіталу, зокрема основних засобів.

Результати проведеного дослідження вказують на те, що серед аграрних підприємств Шаргородського району позитивну динаміку землезабезпечення послідовно демонструють, насамперед, фермерські господарства (табл. 4).

4. Динаміка землезабезпечення сільськогосподарських підприємств Шаргородського району Вінницької області у 2012-2015 роках, га

Загальна площа землекористування підприємств	2011	2012	2013	2014	2015	2015/11, +/- га
Усі с.-г. підприємства, У т.ч.:	51 640	50 222	51 743	51 371	51 100	-540
фермерські господарства	13 608	13 859	15 387	15 455	16 439	+2 831
господарські товариства	19 090	18 651	18 526	18 913	17 424	-1 666
приватні підприємства	16 207	15 191	15 259	17 003	17 237	+1 030
інші підприємства	2 731	2 521	2 571	-	-	-2 731
кооперативи	4	-	-	-	-	-4

Джерело: Дані Головного управління статистики у Вінницькій області [10].

Наведені дані підтверджують, що в місцевих умовах вони є найбільш конкурентоспроможними управліннями земельної власності селян на локальних ринках землі, оскільки демонструють розширення загальної площі своїх землекористувань за рахунок інших конкуруючих підприємств.

Менша послідовність розширення землекористувань спостерігається у приватних (приватно-орендних) підприємствах. Вони збільшили загальну площу за рахунок підприємств інших організаційно-правових форм, які з 2014 року припинили діяльність на території району і виявилися їхніми найбільшими «земельними донорами».

Фермерські господарства розширювали площу орендованих земель переважно за рахунок господарських товариств, які за досліджуваній період скоротили площу використання орендованих угідь на 1666 га. Відтак, господарські товариства (як управлінці

земельної власності) досить послідовно демонструють втрату довіри селян.

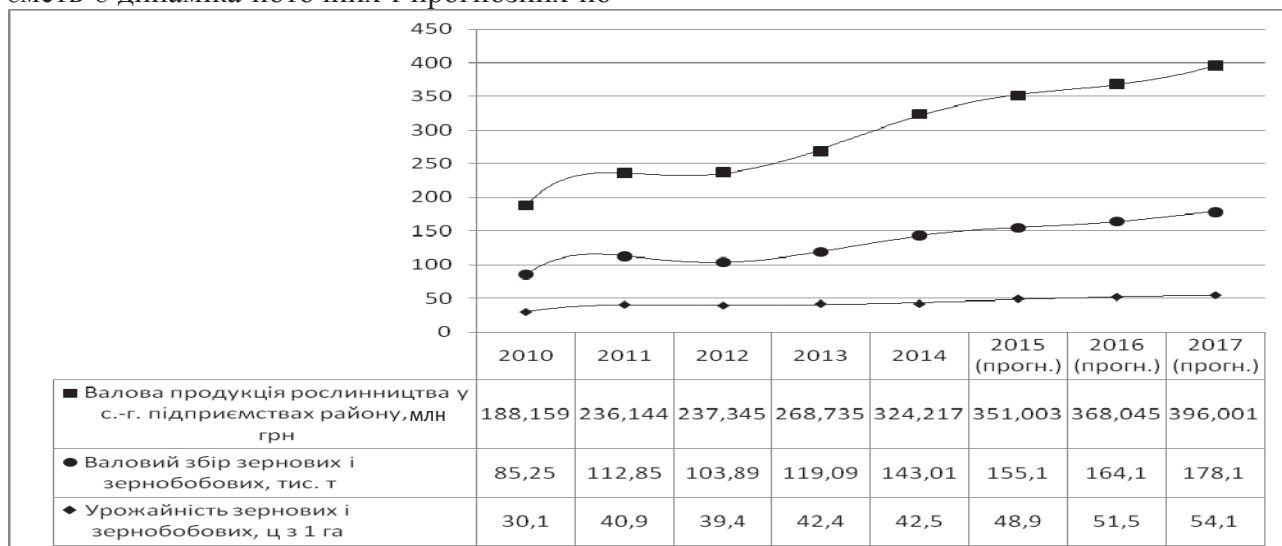
Землекористування підприємств інших форм зменшилося з огляду на припинення їхньої діяльності на території району. Стосовно виробничих кооперативів, то з 2012 року вони припинили свою діяльність у районі, втративши останніх орендодавців (табл. 4).

Підтвердженням зростаючих вимог ринку до ефективності управління підприємствами земельною власністю селян є показники орендної плати за використовувані ними земельні паї: згідно з даними районного відділу Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру з 2010 по 2015 рік у номінальному виразі її середній рівень зріс майже у 3 рази, досягши у 2015 році середнього рівня 955,3 грн/га. З 2014 року договори оренди з платою до 3% нормативної грошової оцінки землі практично не укладаються. Більшість підприємств

здійснили повторне їх укладання з платою на рівні 3% нормативної грошової оцінки землі й більше.

Опосередкованим доказом зростаючої ефективності управління земельною власністю та майновими комплексами підприємств є динаміка поточних і прогнозних по-

казників продуктивності виробництва в сільськогосподарських підприємствах району. Його мотивами можуть стати процеси нарощування продуктивності аграрного бізнесу на фоні сприятливої кон'юнктури ринків продукції (рис.).

Динаміка поточних та прогнозованих показників продуктивності рослинництва в аграрних підприємствах Шаргородського району Вінницької області у 2010-2017 роках

Джерело: Авторський аналіз статистичних даних [10].

Для створюваних підприємств вони є орієнтирами граничного рівня продуктивності ведення бізнесу в рослинництві й ефективності управління об'єктами власності, які його забезпечують.

Вочевидь, позитивна динаміка валової продукції, зумовлена сприятливою кон'юнктурою її ринків, є фактором привабливості рослинницької галузі, що посилює конкурентний тиск як діючих, такі новостворених та потенційно створюваних у ній підприємств. У свою чергу зростаюча конкуренція зумовлює необхідність вжиття управлінських заходів щодо підвищення продуктивності виробництва й урожайності як головної його запоруки.

Таким чином, загальна тенденція до зростання врожайності сільськогосподарських культур ще раз підтверджує якісний зміст позитивної динаміки капіталозабезпечення виробничих процесів і земельної ренти як економічного джерела орендної плати й конкуренції за концентрацію земельних ресурсів.

Висновки. Підвищення показників аграрного виробництва супроводжується поступовими змінами в організаційній структурі діючих аграрних підприємств. Це є свідченням того, що в аграрному виробництві є більш привабливі та менш привабливі для підприємців організаційно-правові форми господарювання. Їх вибір зумовлюється оцінкою привабливості формування й управління відповідними комплексами власності підприємств. Тому популярність одних організаційно-правових форм на противагу іншим демонструє, які з них підприємці вважають перспективнішими для реалізації власних ідей та цілей.

Статистичні показники, що відображають результати господарювання аграрних підприємств та їхні витрати на виробничі ресурси, доводять про визначальний вплив оточення на можливість та рівень застосування їх власниками такого інструменту управління власністю, як вибір організаційно-правових форм та їхні трансформації (зміни) в умовах домінуючої тенденції до концентрації виробництва і його ресурсів.

Список використаних джерел

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М., Малік М.Й., Дем'яненко М.Я.] ; за ред. П.І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Алчан А. Парадигма прав собственности / А. Алчан, Г. Демсец [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inliberty.ru>.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Власність у сільському господарстві / [Юрчишин В.В., Онищенко О.М., Саблук П.Т. та ін.] ; за ред. В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука. – К. : Урожай, 1993. – 352 с.
5. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Вільямсон, Е. Олівер. – К. : Вид-во «АртЕк», 2001. – 472 с.
6. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : моногр. / В.М. Заяць. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 390 с.
7. Заяць Р.В. Форми господарювання та підприємницька діяльність / Р.В. Заяць // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. – №2. – С. 60-67.
8. Малік М.Й. Інститут власності та підприємництва у розвитку економіки / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк та ін. // Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
9. Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект : моногр. / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.] – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 432 с.
10. Статистичний збірник «Сільське господарство Вінниччини». – Головне управління статистики у Вінницькій області, 2010-2015 рр.
11. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 50 с.
12. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер. – СПб.: Издат. дом Санкт-Петербур. гос. ун-та, 2005. – XXXIV + 702 с.
13. Хелферт Э. Техника финансового анализа / Э. Хелферт. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.
14. Alchian, Armen. Economic forces at work / Indianapolis: Liberty Press, 1977. – 524 p.
15. Alessi, Louis de. Property Rights, Transaction Costs, and X-Efficiency: An Essay in Economic Theory / The American Economic Review, Vol. 73, No. 1. (Mar., 1983), p. 64-81.
16. Demsetz, Harold. The Structure of Ownership and the Theory of the Firm / Journal of Law and Economics, Vol. 26, No.2, (Jun., 1983), p. 385-387.
17. Obst W.J., Graham R., Christie G. Financial management for agribusiness. – Landlinks Press, Australia, 2007. – XVII + 352 p.
18. Oliver E. Williamson. The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract / The Journal of Economic Perspectives, Vol. 16, No. 3. (Summer, 2002), p. 171-195.
19. Norton, R.D. Agricultural Development Policy: Concepts and Experiences / Norton Roger D. – Chichester : John Wiley & Sons Ltd, 2004. – 528 p.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2016 р.

*

УДК 65.014.1:001.891.3

В.В. КИЛИПЕНКО, аспірант*
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Теоретичний зміст і сутність управління маркетинговою діяльністю

Постановка проблеми. Сучасний стан українських підприємств потребує всебічного вивчення та проведення поглибленого аналізу загальної діяльності з метою підви-

щення результативності й конкурентоспроможності. На нашу думку, найкращий шлях досягнення цілі є використання новітніх методів в організації роботи. Вказаний підхід актуалізує проблеми теоретичного обґрунтування розвитку ринкових відносин і зумовлює проведення досліджень у галузі поліпшення якості функціонування підпри-

* Науковий керівник – М.І. Козак, кандидат економічних наук.
© В.В. Килипенко, 2016